

OCENE I PRIKAZI

Naučna kritika:

UDC: 811.163.41:929 Bošković Marković V.(049.32)

811.163.41:305.1/.2(049.32)

316.774:811.163.41(049.32)

Margareta V. Bašaragin¹

Udruženje „Ženske studije i istraživanja“

Novi Sad

BORBA ZA MESTO U JEZIKU

(Valentina Bošković Marković, *Žene u jeziku: borci ili borkinje?*, Beograd: Zadužbina Andrejević, 2021)

Monografija *Žene u jeziku: borci ili borkinje?* autorke Valentine Bošković Marković nastala je kao rezultat rada na doktorskoj disertaciji pod naslovom „Diskurzivna sredstva za istraživanje rodni ideologija na primeru studentske populacije u Srbiji“, odbranjenoj 2016. g. na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu pod mentorstvom Ane Kuzmanović Jovanović. Knjiga je objavljena u ediciji Zadužbine Andrejević iz Beograda, biblioteka „Dissertatio“.

Valentina Bošković Marković profesorka je engleskog jezika na Poslovnom fakultetu Univerziteta Singidunum u Beogradu na osnovnim i master studijama i docentkinja je na Univerzitetu Singerija u Bijeljini, Bosna i Hercegovina. Objavljuje radove iz sociolingvistike, diskurs analize, poslovne komunikacije, primenjene i kognitivne lingvistike u kojima tematizuje rodnu ravnopravnost u srpskom i engleskom jeziku i uticaj društva na promene u jeziku.

---

¹ margareta.basaragin@gmail.com

Monografija se zasniva na odbranjenoj doktorskoj disertaciji (2016) uz izmene shodno ediciji u kojoj se pojavljuje. Nastala je sa ciljem da prikaže „trenutno stanje u srpskom jeziku po pitanju upotrebe rodno osetljivog jezika i rodno diskriminatornog govora, koji su podstaknuti širim pitanjem rodne ravnopravnosti u srpskom društvu“, ali i da ga uporedi „sa stanjem od pre nekoliko godina, kako bih uvidela da li smo kao društvo napredovali, ili smo ostali na istom nivou, sa istim ideologijama i preprekama.“ (7).

Objavljena knjiga je strukturisana tako da nakon „Predgovora“ (7-8), slede „Sažetak“ na srpskom (9-10) i Apstrakt na engleskom jeziku (11-12), „Uvod“ (13-15), potom 12 poglavlja: „Kategorije pola i roda“ (16-20), „Sociolingvistika, feministička lingvistika i rodne studije“ (21- 23), „Jezička ideologija“ (24-27), „Rodna ideologija“ (28-31), „Teorije o jeziku i rodu“ (32-35), „Rodno osetljiv jezik“ (36-39), „Rodno diskriminatoran govor“ (40-42), „Politički korektan govor i govor mržnje“ (43-44), „Prikaz žena u medijima“ (45-50), „Jezička politika i jezičko planiranje“ (51- 53), „Zakonska regulativa i zvanična dokumenta o rodnoj ravnopravnosti i rodno osetljivom jeziku u Republici Srbiji“ (54-62) i „Za i protiv: upotreba rodno osetljivog jezika i rodno diskriminatornog govora u Republici Srbiji“ (63-106). Nakon toga sledi „Zaključak“ (107-109), „Literatura“ (110-119), a na kraju su „Indeks pojmova“ (120-121) i sažetak na engleskom jeziku (122-128).

Naslov monografije metaforička je igra reči sa ciljem autorke da put ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti kroz jezik označi kao borbu koju vode same žene, odn. kako je to u naslovu naglašeno, borkinje. Bošković Marković s tim u vezi u „Uvodu“ daje čitav niz pitanja na koje nastoji da monografijom odgovori:

Da li je reč o otporu govornika i govornica, njihovom stepenu obrazovanja, neznanju, nemanju želje da koriste rodno osetljiv jezik, neodobravanju međusobne povezanosti jezičkih i društvenih promena, odsustvu zakonodavnih odluka, borbi za moć putem jezičke (ne)upotrebe, ili je u pitanju kombinacija ovih faktora? Da li uopšte treba da čekamo da nam jezička rešenja pruže zvanične institucije, ili bi trebalo da ih i sami osmislimo i usvojimo i da im dopustimo da prirodnim tokovima uđu u javnu upotrebu? Da li stručna javnost u Republici Srbiji i dalje polemíše o ovim pitanjima, ili je donet zakon koji je regulisao ove nesuglasice? Da li je zakon uopšte dovoljan da nam obezbedi zvaničnu upotrebu rodno osetljivog jezika, ili nam je neophodan i jezički aktivizam kao jedan vid borbe protiv neravnopravnosti u društvu. I, konačno, da li smo kao govornici(e) srpskog jezika uopšte spremni(e) na ovaku promenu? (13).

Autorka posebno naglašava u „Uvodu“ da njena monografija tematizuje uvođenje rodno osteljivog jezika (ROJ) u službenu i javnu upotrebu, te da se bavi “i pitanjem svakodnevnog upotrebe rodno osetljivog jezika” (13).

Poglavljje „Kategorije pola i roda“ pruža teorijska razmatranja o problemima definisanja pola i roda, njihove upotrebe kao kategorije analize u različitim istraživanjima iz domena rodnih (ženskih) studija, ali i implicitno kao komponente identiteta u radovima niza domaćih i stranih autorki. Iz njenog pregleda je jasno da je nauka o ROJ-u gotovo posebna naučna poddisciplina u okviru koje su objavljeni brojni radovi i knjige danas uvaženih (uglavnom) autorki. Bošković Marković se u stvari opredeljuje za interakcijski pristup u definisanju onoga šta rod jeste, a naglašava da i rod i pol poseduju svoju istoričnost i da njihovo značenje zavisi od vremena i prostora, društvenog i kulturnog konteksta.

U poglavlju „Sociolingvistika, feministička lingvistika i rodne studije“ autorka objašnjava svoj inter- i multidisciplinarni pristup u istraživanju upotrebe ROJ-a i smešta monografiju u okrilje feminističke lingvistike društveno uslovljene.

Bošković Marović poglavljem „Jezička ideologija“ teži da ukaže da je svaka jezička upotreba uvek ideološki obojena i da utiče na naše jezičke izbore, kulturne modele koje negujemo i pomoću jezika ispoljavamo i na formiranje sopstvenih identiteta.

U poglavlju „Rodna ideologija“ autorka upozorava da kao „jedan od najrasprostranjenijih i najčešćih diskurzivnih okvira za interpretaciju pojma roda kao društvenog konstrukta“ (31) ovaj termin poseduje i „antirodni pristup“ koji odbacuje i negira neophodnost dostizanja rodne ravnopravnosti i to ne samo u jeziku.

Poglavljje „Teorije o jeziku i rodu“ pruža pregled razvoja kao i postojeće teorijske pristupe i modele u interdisciplinarnim istraživanjima odnosa roda (pola) i jezika, a na osnovu bogate literature kod nas i u svetu. Iz ovog pregleda mogu imati koristi pre svega oni/e koji/e u ovu oblast tek ulaze, kako bi formirali/e mišljenje o jednoj disciplini u rapidnom širenju.

Autorka u poglavlju „Rodno osetljiv jezik“ isti definiše kao „upotrebu imenica i u muškom i u ženskom rodu kad god je to moguće, sa ciljem eliminisanja bilo kog vida diskriminacije i sa ciljem uspostavljanja rodne ravnopravnosti u jeziku u društvu.“ (36), ali i „za eliminaciju seksističkog govora“ (37). Samo poglavljje sadrži različite aspekte domaćih i stranih autorki na kompleksnost uvođenja ROJ-a u javnu i službenu upotrebu i afirmiše njegovu standardizaciju i normiranje.

Poglavlje „Rodno diskriminatorni govor“ autorka posvećuje pitanju jezičke diskriminacije na osnovu roda tj. seksizmu u jeziku, o kojem inače postoji kod nas bogata literatura u nekoliko lingvističkih centara.

Poglavljem „Politički korektan govor i govor mržnje“ autorka ukazuje da politički korektan govor „zauzima znatno širi spektar u odnosu na rodno osetljiv jezik jer se odnosi na više zajednica i grupa“. (43), ali isto tako da je govor mržnje „i dalje zastupljen kako na našem medijskom nebu tako i u svakodnevnoj komunikaciji“ (44).

U poglavlju „Prikaz žene u medijima“ autorka na osnovu pregleda postojeće domaće literature o prisustvu žena u medijima i načinima njihovog prikazivanja usmerava pažnju na jedan od segmenata javnog života u kome su ženske osobe svakodnevno (verbalno i neverbalno) diskriminisane.

Poglavlje „Jezička politika i jezičko planiranje“ sadrži različite pristupe domaćih autorki i autora pitanju šta sve ove aktivnosti obuhvataju, ko u njima učestvuje, na koji način i sa kojim ciljem. Pritom je od velikog značaja prema autorki Bošković Marković uključiti pitanje upotrebe ROJ-a i „ostale aspekte vidljivosti žena u jeziku“ (53) u obrazovnom sistemu. Posebno je ovo poglavlje aktuelno danas kada se vodi diskusija o novom Zakonu o rodnoj ravnopravnosti, gde je jedan segment te diskusije upravo jezik. Pokazuje se da danas nemamo sveobuhvatnu aktivnost jezičkog planiranja, nažalost.

U poglavlju „Zakonska regulativa i zvanična dokumenta o rodnoj ravnopravnosti i rodno osetljivom jeziku u Republici Srbiji“ autorka daje kritički osvrt na postojeću, ali i nedostajuću pravnu regulativu kod nas kojom bi se rodna ravnopravnost i upotreba ROJ-a obezbedila i omogućila nesmetanu implementaciju u svakodnevnoj praksi. Ovo poglavlje je upravo danas jedno od aktuelnih u državi.

Ovo su početna poglavlja koja kroz pregled relevantne literature pružaju informacije o ključnim pojmovima kada je u pitanju razumevanje kompleksnog područja istraživanja odnosa roda i jezika. Isto tako rasvetljavaju pojedine teorijske pristupe u interdisciplinarnom polju feminističke lingvistike i rodni studija koji se koriste kod nas i u svetu, kada je u pitanju ovaj odnos, ali i pravni okvir u Republici Srbiji koji garantuje postizanje i očuvanje rodne ravnopravnosti i u domenu jezika.

Petnaesto poglavlje „Za i protiv: upotreba rodno osetljivog jezika i rodno diskriminatornog govora u Republici Srbiji“ bavi se najpre argumentima za upotrebu ROJ-a koje su tokom više od tri decenije davale feministički orijentisane istraživačice – Svenka Savić, Jelena Filipović, Rajka Glušica, Margareta Bašargin i druge, a potom i kontraargumentima različitih institucionalnih tela u Srbiji – Odbor za standardizaciju

srpskog jezika, Institut za srpski jezik, SANU, i pojedinačnih protivnika/ca normiranja i standardizacije ROJ-a. Dok prve standardizaciju ROJ-a i njegovo „ozakonjenje“ u javnoj i službenoj upotrebi vide kao krajnji cilj feminističkog delovanja u domenu jezika, odn. ostvarivanje rodne ravnopravnosti i kroz jezik, drugi u uvođenju ROJ-a u zvaničnu i javnu upotrebu vide „opasnost po nacionalni identitet“ od „nevladinih organizacija“, smatraju ga „silovanjem jezika“ kojim se uvodi „rodna ideologija“ u srpsko društvo. S tim u vezi autorka Bošković Marković kritički procenjuje zvanična saopštenja i izjave date medijima od strane protivnika i protivnica ROJ-a do trenutka objavljivanja ove monografije.

Sama autorka uz to naglašava da joj je:

„prilikom izrade doktorske disertacije, više puta bilo sugerisano [...] da se ne bavi ovom temom upravo zato što je 'nezgodna i nezahvalna za publikovanje', ili zato što ću se na taj način zameriti širem auditorijumu, [...] jer je vrlo moguće da će me urednici časopisa odbiti usled 'neprikladnog' odabira teme.“ (63).

Ovo svedočenje svakako je odraz široko rasprostranjenog institucionalnog odgovara na naučna istraživanja usmerena ka razotkrivanju mehanizama kako se diskriminacija na osnovu roda u jeziku i putem njega vrši – nipodaštava ih i zanemaruje. Isto tako je primer toga kako je šira stručna javnost zatvorena i nespremna za dijalog kada je u pitanju pronalaženje najboljeg načina za standardizaciju ROJ-a i njegovo uvođenje u službenu i javnu upotrebu. Osim isključivosti, karakteriše je i privid ekskluzivnosti i elitizam koju propagira za sva pitanja koja se tiču srpskog jezika.

Potpoglavlja „Zvanična upotreba rodno osetljivog jezika“ i „Nezvanična upotreba rodno osetljivog jezika“ predstavljaju pregled radova, istraživanja i zakonskih akata koji za temu imaju upravo upotrebu ROJ-a u medijima, administraciji, obrazovanju, prevodilaštvu i u svakodnevnoj komunikaciji kojim se autorka Bošković Marković zalaže za njegovu upotrebu. Isto tako naglašava da je potrebno više i obimnijih istraživanja, naročito neformalno i u svakodnevnim situacijama, kako bi se razotkrili mehanizmi koji deluju kada je u pitanju upotreba ROJ-a.

U potpoglavljima „Istraživanje stavova studentske populacije iz 2015. godine“, „Istraživanja stavova studentske populacije 2021. godine“ i „Komparativna analiza istraživanja iz 2015. i 2021. godine“ prikazani su rezultati istraživanja koje je autorka sporvela tokom izrade doktorske disertacije, a potom ga ponovila nakon šest godina sa ciljem da „ukaže na postojanje rodne ideologije, a potom analizira uticaj tradicionalne i/ili egalitarne rodne ideologije na diskurzivnu praksu studenata i studentkinja u Srbiji, kao i njihova međusobna povezanost.“ (84). Prvo istraživanje je sprovela na

reprezentativnom uzorku 284 studenata i studentkinja osnovnih akademskih studija Univerziteta Singidunum u Beogradu putem upitnika podeljenog u pet delova. Prvi deo sadrži 27 pitanja koja se odnose na jezičku ideologiju i rodnu ideologiju studenata/kinja; u drugom delu zadatak je bio da napišu oblik ženskog gramatičkog roda za ponuđena zanimanja u mušom obliku; u trećem delu biraju po pet od deset ponuđenih osobina za oba pola; četvrti deo je sa pitanjima otvorenog tipa kojima autorka meri teorijsko znanje studenata/kinja o pojmovima 'rodna ideologija', 'politički korektan govor', 'rodna ravnopravnost', 'Zakon o rodnoj ravnopravnosti'; poslednji, peti deo se sastoji od šest pitanja sa višestrukim izborom kojima se ispituju verbalne sposobnosti i diskursne strategije (ljubaznost, komplimenti, ciljevi konverzacije i rešavanje konflikata).

U novijem istraživanju je učestvovalo 24 studentkinje i 6 studenata, a sam upitnik je bio u elektronskom obliku (zbog epidemiološke situacije) i sa nešto manje delova.

Autorka poredi rezultate i zaključuje da „postoji vidljiv pomak kako u shvatanju pojma rodne ravnopravnosti u jeziku i generalno tako i u shvatanju njene potrebe u savremenom društvu, iako on još nije na nivou dovoljnom da tvrdim da se rodno osetljiv jezik svakodnevno koristi.“ (97).

Dodatno je autorka intervjuisala putem elektronske komunikacije „relevantne ličnosti iz sveta lingvistike i rodne ravnopravnosti (Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije, Poverenica za zaštitu ravnopravnosti, predstavnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, profesorke sa Univerziteta u Beogradu i Univerziteta u Novom Sadu)“ (15) sa „ciljem da se opovrgne ili potvrdi njihov stav o upotrebi rodno osetljivog jezika, zakona i rodne ravnopravnosti uopšte“ (98).

Bitno je naglasiti da su odgovore (na ukupno šest pitanja) dale samo stručnjakinje koje se zalažu za ROJ-a, dok odgovori protivnika i i protivnica izostaju.

Na osnovu prikupljenih odgovora (prikazanih tabelarno) autorka je zaključila da je „pitanje upotrebe rodno osetljivog jezika u zakonskim okvirima pre svega političko pitanje, ali da zakon sam po sebi nije potvrda i dokaz o postizanju rodne ravnopravnosti u srpskom jeziku“ (106).

U „Zaključku“ Bošković Marković najpre naglašava da je pitanje ROJ-a „više od jezičkog pitanja“ i da „može uticati na naš odnos sa drugima“ u društvu (107). Zalaže se za zakonsku regulativu o upotrebi ROJ-a, ali isto tako na jezičku obrazovnu politiku koja bi afirmisala ROJ na svim nivoima i oblicima obrazovanja.

Ova monografija izlazi neposredno pre usvajanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti (Službeni glasnik Republike Srbije, 52/21 od 20.04.2021. g.) kojim se reguliše i garantuje javna i službena upotreba ROJ-a. Sam Zakon izazvao je buru negativnih reagovanja – zvaničnih saopštenja, izjava u medijima i skupove u organizaciji Odbora za standardizaciju srpskog jezika, Institut za srpski jezik, SANU i Matice srpske, Odeljenje za književnost i jezik. Osim otvorenog negodovanja, ove aktivnosti ozbiljno narušavaju otvoren dijalog i izražavaju nespремnost za saradnju kada je u pitanju konačna standardizacija i normiranje ROJ-a u pisanoj i govorenoj formi. Protivnici/e umeštaju pitanja rodne ravnopravnosti u jeziku u nacionalni i religijski diskurs. Takođe, negiraju i ignorišu višedecenijsku tradiciju i činjenicu da su domaće istraživačice i ekspertkinje u interdisciplinarnim istraživanjima odnosa roda i jezika kao i upotrebe ROJ-a do sada objavile niz empirijskih i teorijskih radova i priručnika.

Monografija Valentine Bošković Marković *Žene u jeziku: borci ili borkinje?* značajan je doprinos feminističkoj lingvistici kod nas koja pruža teorijska i praktična znanja o ROJ-u. Posebno su kontekst i trenutak njenog objavljivanja podesni da prevaziđemo sukobe i otklonimo nespоразume, naučimo jedni od drugih sa krajnjim ciljem dostizanja rodne ravnopravnosti u srpskom jeziku.

Pohvaljujem Zadužbinu Andrejević koja u dugom nizu godina štampa magistarske (masterske) radove i doktorske disertacije u okviru svojih biblioteka „Dissertatio“ i „Academia“ i na taj način doprinosi vidljivosti novih rezultata u nauci, sa posebnim osvrtom na mlade naučnike/ce. Osnovali su je profesorka dr Dušanka Andrejević i profesor dr Kosta Andrejević 1994. godine sa sledećim ciljevima: pomaganje stvaralaštva u svim naučnim oblastima i disciplinama, pružanje pomoći i podrške talentovanim mladim stvaraočima/teljicama u objavljivanju svojih prvih naučnih dela (magistarskih i doktorskih radova), stvaranje fonda aktuelnih naučnih knjiga i časopisa iz sveta i podsticanje razvoja naučne kritične misli.

Recenzentkinje monografije su profesorka emerita Svenka Savić, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, naučna savetnica dr Biljana Sikimić Balkanološki Institut SANU i profesor dr Borko Kovačević sa Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Ovde navodim izvod iz recenzije da „Monografija značajno doprinosi razvoju nauke u svetu. Autorka se bavi veoma aktuelnom temom i rezultati koje iznosi su od velikog značaja.“

Datum prijema: 26. 08. 2021.

Datum ispravki: 27. 08. 2021.

Datum odobrenja: 27. 08. 2021.

